

TÜRKÇE TURFAN METİNLERİ VIII.

R. Rahmeti Arat

Annemarie von Gabain, *Türkische Turfan-Texte* VIII Abh. DAW. KI. für Sprachen, Literatur und Kunst, 1952, nr. 7), Berlin, 1954, 105 s., DM. 30.

Mukayeseli türk dili araştırmaları mektebini kuran Prof. W. Bang'ın, talebeleri ile birlikte, 1929 yılında neşrine başlamış olduğu *Türkçe Turfan metinleri* serisi, harpten sonra tekrar ele alınmış ve A. v. Gabain tarafından hazırlanan, brāhmī alfabesi ile yazılmış metinler bu serinin sekizinci eseri olarak, Berlin'de Alman ilimler akademisi tarafından neşredilmiştir. Eser burkancılarının kültür muhitine âit şu metinleri ihtivâ etmektedir :

1. A. Skr.-türk. metin, s. 7 — 22
2. B. Skr.-türk. » (Udānavarga XIV, 15 v.dd.), s. 23 — 24
3. C. Skr.-türk. » (Mahāvagga X, 3 v.dd.), s. 25 — 29
4. D. Skr.-türk. » (manzûm), s. 30 — 37
5. E. Skr.-türk. » (Udānavarga XIII, 4—8; XIV, 4—7; XV, 6—17; XVI, 1 — 14), s. 38 — 44
6. F. Skr.-türk. » s. 45 — 47
7. G. Skr.-türk. » s. 48 — 53
8. H. Türk metin (Skr. ilâveler ile), s. 54 — 56
9. I. Türk. » (ilâclar hakkında), s. 57 — 60
10. K. Türk. » (sihir formülü), s. 61 — 62
11. L. Türk. » (hey'et), s. 63 — 67
12. M. Türk. » (ilâclar), s. 67 — 68
13. N. Türk. » s. 69 — 70
14. O. Türk. » (*Sekiz yükme* = T.T.T. VI, 55 — 68), s. 71 — 72
15. P. Türk. » (takvim), s. 73 — 76

Nâşir, bu metinler hakkında, eserin ön sözünde şu mâlûmatı vermektedir :

Berlin Akademisi koleksiyonunda türkçe Turfan metinleri arasında brāhmī alfabesi ile yazılı aş.-yk. 100 metin parçası bulunmaktadır ve

bunların üzerinde durulmağa değer olanları burada neşredilmiştir. Diğer metin parçalarında emniyetle okunabilecek bir şey bulunmamaktadır.

Metinler, yukarıdaki listede de görüldüğü gibi, Burkan (Buddha) dinine âit eserler ile tıp ve takvime dâirdir. Fakat bunların kıymeti münderecâtında olmayıp, yazıldıkları alfabede ve bu metinlerde görülen dikkate şâyân ses husûsiyetlerindedir.

Bu yazmalar için müşterek olan alfabe, brāhmī isminden de anlaşılacağı gibi, hind menşe'lidir. Hindistan'da kullanılan brāhmī alfabesi, burkancılık (buddhism) ile birlikte, orta Asya'ya gelmiş ve burada önce sanskritçe metinlerin yazılmasında kullanılmıştır. Burkancı (buddhist) olan Sakalar ile «Toharlar» bu alfabeyle bir az farklı şekil verdiler ve brāhmī'nin bu şekli, bir az daha değiştirilmek sureti ile, burkancı türkler tarafından da kullanılmaya başlandı. O güne kadar kullanılan a, e, o ve u ünlü şekillerine türkler, ilâveler yaparak, e, e, ö ve ü ünlü şekillerini ve k ile r (!) harflerinden de k ve g/g şekillerini vücûda getirdiler. Alfabe her metinde hemen-hemen aynı olmakla beraber, imlâları birbirinden farklıdır. Müellif bu alfabe ile yazılı metinlerde imlâ birliği bulunmamasını, dil husûsiyetlerini tesbit bakımından, hayırlı bir durum saymaktadır. Bâzı yazmalarda b- yerine p- bulunmaktadır; bâzılarında ise, ilk hece dışında da o r k u n ve m a n i alfabesi ile yazılı metinlerde bulunmayan, o/ö seslerine tesâdüf edilir. Bugünkü Altay şivelerindekine benzeyen bu husûsiyetler yanında, yeni şark türkçesindekilere benzer husûsiyetlere de rastlanmaktadır. Müellif buradaki ünlü husûsiyetlerinin Kâşgarî'deki şive farkları ile birlikte tetkik edilerek, metinlerin âit bulunduğu şivelerin tesbitini teklif etmekte ve kendisi bunların en az 3 kavme âit olduğunu tahmin eylemektedir. Daha çok kullanılmış olan u y g u r, m a n i ve o r k u n alfabeleri yanında b r ā h m ī alfabesinin de türkler tarafından kullanılmış olması, türk burkancılarının bunlar ile olan münâsebetini gösterir. Sogdluların te'siri altında bulunan türkler ekseriyetle u y g u r alfabesi kullanmışlardır. Sogdlular sanskritçe tâbir ve istilâhları, çok defa bozulmuş bir şekilde, nakletmişlerdir. Bu bakımdan «Tohar» ve Saka şekillerini muhâfaza eden ve brāhmī alfabesini kullanan türkler ise, Kuça ve Hoten'deki meşhur burkancı merkezlerinin te'siri altında kalmış olmalıdırlar.

A. v. G a b a i n brāhmī alfabesi ile yazılmış olan metinlere *Alttürkische Grammatik* (Leipzig, 1941, s. 32 — 41)'te de yer ayırmış ve bunların imlâsında ses husûsiyetleri için de büyük imkânlar görmüş idi. Bu defa asıl metinleri neşrederken, ön sözün son cümlesinde, türkologların bu brāhmī metinlerindeki ses husûsiyetlerinden ancak toharca ve sanskritçe mütehassıslarının yardımı ile bir neticeye varılabileceğini hatırlatır.

latmaktadır ki, bundan eski düşüncesinden kısmen vazgeçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İmlâ husûsiyetlerinin, dilin her hangi bir devri içinde, dil husûsiyetlerine tekabül ettiği şüphesizdir. Fakat bundan hakkı ile istifâde edebilmek için, bu defa her devrin imlâ husûsiyetlerine vâkıf olmak lâzımdır ki, aksi takdirde tarihî imlâ ile çok sonraki devirlere âit ses husûsiyetleri yan-yana gelerek, neticeyi hiçe indirebilir. Türklerin islâm kültürü çevresine girdikten sonra vücûda getirilen ve arap harfleri ile yazılan metinlerde, bu bakımdan, pek çok hatâlar işlenmiş ve hâlâ işlenmektedir. Brâhmî alfabesi ile yazılmış olan yazmalarda böyle bir endişe olmamakla berâber, bu nisbeten az ve kontrolü henüz imkânsız olan imlâ husûsiyetlerinin derhâl şu veya bu şekilde bir neticeye bağlanması doğru olmazdı.

Eserin sonuna, dil ve imlâ husûsiyetlerini çok güzel tebârüz ettiren, mühim eklerin listesi eklenmiştir. Bunu metinde geçen sözlerin fihristi ve sonunda da bibliyografya tâkip etmektedir.

Alâkâlılara bir nümüne olmak ve dil husûsiyetlerini göstermek üzere, Mahāvagga, X, 3. v.d.'dan 2 sahifenin faksimilesi ve 25—29'un klišesi yapılarak, buraya alınmıştır.

C

Signatur: T II S 59

Pothi-Blatt mit je 10 Zeilen, der linke Rand und das Pothi-Loch fehlen. Inhalt: Glossen zu Mahāvagga (SBE 17, S. 308) X, 3 ff. Pali-Text S. 350ff. Die Interpretation des Sanskritteils verdanke ich dem in der Katastrophenzeit leider umgekommenen Professor Dr. Gelpke.

(recto? 1) (atü.) . . . dhā ci g. ... /dhāciḡ.	(skr.) sādhuvihāram. trefflichen Wandel habenden.	(atü.) eya dhgyu eya rri gli ḡi ḡ. ēdhgū ērrigligiḡ. den mit gutem Wandel versehenen.	(skr.) dhīram ¹⁾ . weise.	
(atü.) pi lgyā . . . lhā tyā ḡ. pilḡā . . . /lhā tāḡ. weise . . . wie . . .	(skr.) raṣṭram. Reich.	(atü.) e le gu lū ṣi. eleg_ulūṣi. Königreich.	(skr.) vipulāraṃ das Weite.	(atü.) he nā lqi ḡi ḡ. keṇ_ālqiḡiḡ. das Breite und Weite (Akk.).
(2) . . . (skr.) . . . pāpānī kuryāt. . . . schlechtes (Pl.nt.) möge er tun.	(atü.) ā yi ḡ qli fielā rri ḡ qī lḡu lū qyā rmyā z. āyig qliñclārrig qilḡulūq_ārmāz. die bösen Taten soll man nicht tun.	(skr.) mātaṅga iva nāga. wie ein Elefant-Elefant.	(skr.) alpotsuko wenig eifrig	
(atü.) . . . qim mā qli ḡ. tā wrām mā qli ḡ. ... /qimāqliḡ. tāwrāmāqliḡ. ... eifrig	(skr.) mātaṅga iva nāga. wie ein Elefant-Elefant.	(atü.) i (3) . . .	(skr.) /ryā. ...	
(atü.) oya tryu eya vri ślyā rri uyu zyā. ōtrū ēvriślārrī ūzā. dann durch seine Beschäftigungen.	(skr.) vālāho. ...	(atü.) wā lā he ā dhli ḡ. wālāhe ādhliḡ. namens Wälāhe.	(skr.) /... grāma- ... Dorf.	
(atü.) tu zci lā rñi ṅ su zā qī eya rsyā r. tuzcilārñiṅ suzāqī ērsāḡ. wenn es das Dorf der Salzändler ist.	(skr.) sātāya. Beständigkeit.	(atü.) xyu zyu (4) . . . ūzū/ . . .	(skr.) ... /t . . . vṛtta. ... gewendet (?)	
(atü.) . . . tti. ... /iti. ... geschützte in einem Waldgebüsch	(skr.) rakṣitā vanaṣaṅde. geschützte in einem Waldgebüsch	(atü.) kyu zyā ti gli ḡā rri ḡtā. kūzātiglig_ārrigṭā. geschützt im Walde.	(skr.) adhikaraṇikebhya. von den Richtern (Beamten?)	
(atü.) tyo tyo kci lyā rāhīṃ. tōōkciārdhīṃ. von den Richtern (?).	(skr.) mā bhikṣavo kalaho. nicht, ihr Mönche, Streit.	(atü.) ṅyā ṅto yim lā rra (5) . . . ṅān_toyimlārra . . . durchaus (nicht), o Mönche . . .	(skr.) yūthāt. aus der Herde.	

¹⁾ he cātram.

26

C

Annuaire von Cabain

(atü.) syu ryu gi ndim. sürügindir. aus ihrer Herde.	(skr.) ädipito ¹⁾ . in Flammen gesetzt (?).	(atü.) cü qu pyä nişya ni p. cūqup_ämşāñip. flammend und sich-qualend.		
(skr.) gañāparihāreṇa. durch Aufgeben der Schar.	(atü.) /// qu wrā hi gu tu zmā qyu zyā. ... quwrahig_utzmq_üzā. ... durch das Verlieren der Schar.	(skr.) hastinikābhyam. von den zwei Elefanten- weibchen.		
(atü.) ti śi yā nā (6) . . . tiśi yānā . . . Elefantenweibchen . . .	(skr.) ... /lakṣebha.	(atü.) pū zā gu lā rri ndim. pūzāgulārrindim. von ihren Jungen.	(skr.) ... akṣhāni pāniyāni ²⁾ . klare Wasser (Akk.)-	
(atü.) syu zyo k sū wlā rri g. süzök sūwlārrig. klare Gewässer (Akk. Plur.).	(skr.) ... ham' . . .	(atü.) . . . qi yū iyā rdhi. ... /qiyūr_ārdhi. ... war . . .	(skr.) ... kañḍusakam.	
(atü.) cyu gtyā sim cūgtāsim seinen . . .	(skr.) etannāgasya. dieses . . . des Elefanten.	(atü.) po yā nā (7) . . . pi rlyā. po yānā pirlā. dieser Elefant mit.	(skr.) ... isadantasya ³⁾ . des mit starken Zähnen.	
(atü.) yo gom a zi hli g ni n. yogom azihligñiñ. der dicken Stoßzähne.	(skr.) hastina ⁴⁾ . des Elefanten.	(atü.) yā nā ni n . . . yāñāñiñ . . . des Elefanten . . .	/yu zyu kyu r. /üzükür. cittam. der Sinn.	
(atü.) kyo nli. kōñli. sein Sinn.	(skr.) cittena. durch den Sinn.	(atü.) kyo nli pi rlyā. kōñli pirlā. durch seinen Sinn.	(skr.) yad eko ramate. worüber (weil?) er sich alleine freut.	
parisrāvaṇam. den Seiher.	(atü.) syu zkyu g. süzkyūg. den Seiher.	(skr.) samhrtya. zusammengefaßt habend.	(atü.) pyu rlyu p. ygi p. pürtüp. ygi p. ... und sammelnd.	
(skr.) kalpikaghaṭakam. den geeigneten Krug.	(atü.) yūm gu lū q pu rñā ci g. yūmgulūq purñāciq. die Waschkanne (Akk.).	(skr.) paribhogaghaṭakam ca. und zum Genuß dienen- den Krug.	(atü.) i cgyu icgūlūk die Trink-	
lyu k pu rñā ci g. purñāciq. kanne (Akk.).	(9) (skr.) Regel gibt.	(atü.) . . . tyo ryo si po lsā r. ... törōsi polsār. ... wenn es dafür eine Regel gibt.	(skr.) ākiryā ⁵⁾ . gefüllt habend.	(atü.) qu tu p. qutup. eingegossen habend.
(skr.) nirmādayitvā die Überheblichkeit aufgegeben habend.	(atü.) yo to p. füllt sich nicht.	(skr.) na paripuryate ⁶⁾ . füllt sich nicht.	(atü.) . . . to tmā sā r. ... totmāsār. ... wenn er nicht voll ist.	

¹⁾ lies *ädipito*. ²⁾ lies *pāni*. ³⁾ lies *iṣā*. ⁴⁾ lies *hastinañ*. ⁵⁾ lies *ākiryā*. ⁶⁾ lies *pa*.

(skr.) bhaktanīsarṅgaṃ kṛtvā. Speise-Ausbreitung ge- macht habend.	(atü.) a ṣ i tmā h k q l̄ p. aḡ itmāh k q̄ i p. Speise-Hingebung gemacht habend.	(10) ... /yo p. ... /ōp.	(-skr.) varcakumbhikāṃ vā. oder ein Korgeß.
(atü.) pa tti hli q̄ tā q̄ i kyu zya c / // ḡyā rsyā rymyā. pattihlī q̄ tā q̄ i k̄üzāc / ... /ḡ ḡrsār ymā. und wenn es auch ein Krug ... im Abort ist.	(skr.) s / . . .	(atü.) u ḡu lū q po lsā r. uḡulūq polsār. wenn man vermag.	
(skr.) bhastasaṃvyavahārakena. durch Beschäftigung mit der Hand.	(atü.) i mlyā myā (verso 11) ... ḡi p. imlāmā ¹⁾	(skr.) ... /ḡi p.	(skr.) hastasaṃlagnikayā. durch eine mit der Hand eng zusammenhängende.
(atü.) a r q̄ ā śmā q̄ yu z yā. arqāśmāq̄ ūzā. durch Helfen.	(skr.) vipragamīta. auseinandergegangen.	(atü.) oya nī pā rri rlā ryā rdi. ōñi pārrīrlār ḡrdi. sie waren auseinander gegangen.	(skr.) anālapanno- Nicht-Unter- haltung (?).
(atü.) syo zlyā śmyā dhīm. sözlāśmādhīm. ohne sich zu unterhalten.	(skr.) pāṃcatnikāṃ. zum fünften gehörig.	(atü.) ḡ kyum lyu k̄. ḡ kümlük̄. (Zeit) von fünf Tagen.	(skr.) (12) ... sam . . .
(atü.) . . . r pi ḡyā r yu yḡi li po lo rro rlā ryā rdhi. ... /r pirḡārū yḡilip olorrorlār ḡrdhi. ... hatten sie zusammen versammelt gesessen.	(skr.) āvi.	(atü.) pyā lḡyū lyu k̄ tyā ḡ. pālgülük̄ tāḡ. wie sichtbar.	
(skr.) ha ... ya ... śuddhā ²⁾ .	(atü.) ymyā. (skr.) ymā. svakaṃ cittaṃ upayatvā. und. den eigenen Sinn ge- zügelt habend.	(atü.) oya z kyo ṅlyo miṃ i ṅā (13) ... öz könlömim̄ iñā / ... mein eigenes Herz ...	
(skr.) ... /sam̄.	(atü.) pā rro qmū yā rro qu ḡ. pārrōq̄ mū yārroquḡ. gibt es denn (?) den Glanz?	(skr.) ko tu me. wer aber mein (?)	(atü.) qā yū eya r yu rri ṅci p qāyū ḡrūr ḡiñcip welcher ist aber mein.
myā nī n̄. māñiñ.	(skr.) cetasa ³⁾ upakleśa. kleine Befleckung des Bewußtseins.	(atü.) kyo ṅlyo m̄ ṅyo n̄ khī rri. könlömñōñ khirri. der Schmutz meines Bewußtseins.	(skr.) samādhe ⁴⁾ aus der Meditation.
(atü.) dhyā nī mñi n̄. dhyāñimñiñ. meiner (Gen.) Medi- tation.	(skr.) ś cyutā. herausgeglitten.	(atü.) tā ymā (14) ... lmyā ki po lī. ā zu dhyā tāymā / lmāki polti. āzu dhyāñim̄ gleiten sein . . . war. oder aus der	
ñdīm tā tā / Meditation ...	e ze lte m̄. ezeltem̄. ich bin ...	(skr.) okruṅgikāṃ śakuna / Vogel ...	(atü.) qu ṣ qyā ḡ. quṣqyāḡ. das (Akk.) Vögelchen.

¹⁾ lies *iṣlāmā*. ²⁾ lies *śuddhā* „rein“? ³⁾ lies *cetasa*. ⁴⁾ ergänze ³⁾ vom nächsten Zeichen.

28 C

Anne marie von Gabain

(skr.) (atü.) pya k. (skr.) (atü.) ā tu dh uyu zyā klyā (15) ... (skr.)
 gāḍhaṃ. pāk. muṣṭinā. ātudh üzā klā/ ... /yota-
 fest. fest. mit einer Handvoll. mit einer Handvoll ...

(atü.) tyā zyā ryā rsyā r. (skr.) (atü.) au mā q mā nī ñ. (skr.)
 tāzār_ārsār. audbilyaṃ me. aumaq māñiñ. ekaṃ nidhimūkhaṃ¹⁾.
 wenn er flieht. meine Freude. mein Wohlbefinden (?). den Eingang eines Schatz-
 hauses.

(atü.) ı ... q qa p̄hō giṃ. (skr.) (atü.) pyā li ñlyā myā k myā nī ñ.
 ı ... /q qaphōḡiṃ. vyambhitavaṃ (?) me. pāliñlāmāk māñiñ.
 ı ... das (Akk.) Tor mein Erschrecktsein (?). mein Erschrecken.

(skr.) (16) ... (atü.) a rto q yā nśā h̄k syo zlyā myā kmyā nī ñ. (skr.)
 ca./ ... arttoq yāñsāh̄k sōzlämāk māñiñ. acittidhyāyatavaṃ.
 ... mein überflüssiges und irrtümliches Gerede. das ganz in Torheit Aufge-
 gangensein (?).

(atü.) a rto h̄k cchiṃ ke rtyo sā qi ndā ci po lmā h̄k. (skr.) (atü.) pi ryā r u gu rdhā
 arttoḡ cchiṃ kertō sāqindāci polmāh̄k. ekadāhaṃ. pirār ugurdhā
 ein noch mehr wahr und richtig Denkender werden. einmal ich. bei einer Gelegenheit

myaṃ (17) ... ā ndi rdhiṃ. (skr.) (atü.) kyo zyo mā rri mā dhi. (skr.)
 māñ ... āndirdhiṃ. ... /ddhaṃ. közōm_ārrimādhi. ekāñsabhāvita.
 ich ... von dort. ... mein Auge war nicht rēñ. mit einem einzigen
 Teil sein Wesen ge-
 bildet habend.

(atü.) ı pyo lyo kyu zyā pi śru nū lti. (skr.) (atü.) qa tti hlaṃ mā q pi rlyā pā rmi ś.
 ı pōlōk_üzā piśruñūlti. sātatasahagata²⁾. qattihlaṃmaq pirlā pārmis̄.
 vermittels eines Teils hat man mit Beständigkeit gegangen. mit Anstrengung gegangen.

(18) ... (skr.) (atü.) o ltyā nri lyā rri ḡ. (skr.) (atü.) pi lmyā ti m.
 ... /etā devatā. ol_tāñrilārrig. jāni³⁾. pilmātīm.
 ... diese Gottheiten. jene Gottheiten (Akk.). ich kannte nicht. ich kannte nicht.

(skr.) (atü.) ā ndā h̄giṃ eya rsyā rmyā. (skr.) (atü.) oya nryā (19) ...
 amuthātvā. āndah̄giṃ ērsār_ymā. sarñivāsitaḡurva⁴⁾ cā⁵⁾. ōñrā ...
 auf Grund von wenn es auch so sein sollte. und früher gewohnt habend. früher ...
 Sosein (?).

(atü.) eya mgyā k si z po lḡo si nā. (skr.) (atü.) qa p̄hō gi eya ryu r ll̄
 ēmgāksiz polḡosiñā. avakramañyo⁶⁾. qaphōḡi ērūr.
 durch sein Leidlossein. ein Herabzusteigender. ist sein Tor.

(skr.) (atü.) myā nī ñ sā qi nci miṃ pli p. (skr.)
 mama cittakalpam āññāya. māñiñ sāqiñcimiṃ plip. śāsta.
 meine Sinnesnorm erkannt habend. meinen Sinn kennend. Lehrmeister.

¹⁾ lies °mukhaṃ. ²⁾ lies sātatyā°. ³⁾ lies ajāni? ⁴⁾ lies °pūrva. ⁵⁾ lies ca. ⁶⁾ lies °ñyo.

(atü.) pa hsi. pahsi. Lehrmeister.	(zo) (skr.)	(atü.) pyä lgyu rtmyä eya tyo zyu zya. pälgürtmä etöz_üzä durch den „Erscheinungs“körper.	(skr.) rddhyä. durch übernatürliche Kraft.
(atü.) rddhi uyu zyä. rddhi üzä, durch übernatürliche Kraft.	(skr.) mām samupakramat ¹⁾ mich auf Grund des Beginns.	(atü.) mā nā . . . mānā . . . mir . . .	(skr.) ye me 'bhavaṃ. welche mein waren.
(atü.) qā yū myā nī n̄yā rdhi lyā ryā r̄syā r̄. qāyū mānīn_ārdhilār_ārsār. welche mein wären.	(skr.) sam.		

ANMERKUNGEN

- ⊙ 4 *tōtōkēi*, lies *tōnōkēi*? Dem Skr. zufolge „Richter“. Vom gleichen Stamm wie *tōtō* (kir.) „der grade Weg“? Oder ist etwa ein r vor Konsonant geschwunden? **tōrtākēi*, zu *tōr-ä* (atü.) „Gesetz“, **tōr-t+ä-k*; vgl. *lōrāci* (Kar. T.) „Richter“.
- ⊙ 8 *kalpikaghatam*: „zum Waschen“?
- ⊙ 9 *qut-up*: *qud-* „eingießen“, davon *quy-* (tsch., ot., tar., sart., kaz., kir., alt., tel., lep., Kar. T.), *qoy-* (tar.).
- ⊙ 16 *ugur* und A 17 *uḡrā-*: *oḡur* (osm., kom., az.), daneben auch *uḡur* (osm.).

¹⁾ *°kramāt*.